

Boshlang'ich ta'limda maummoli o'qitish texnologiyalardan foydalanish

Yusupova Sevara Davletiyar qizi

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika institut

Annotatsiya: Respublikamizning hozirgi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tamoyillari jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o'rin olish uchun ma'naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni yanada oshirish, ularni XXI asr ilmiy- texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan tarzda qayta qurishni talab qiladi. Quyida boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ijodiy faoiyatini rivojlantiruvchi o'yinlar bilan tanishib chiqamiz: To'rtinchisi ortiqcha. Bu mantiqiy o'yin. Bolaga 4ta narsaning rasmini bering. 3tasi bitta umumiy tushunchaga daxldor bo'lsin.

Ka'lit so'zlar: Boshlang'ich sinf, ta'lim, muammoli texnologiya, o'quvchilarga yangi metod, yangi texnologiya

Respublikamizning hozirgi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tamoyillari jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o'rin olish uchun ma'naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni yanada oshirish, ularni XXI asr ilmiy- texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan tarzda qayta qurishni talab qiladi. Quyida boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ijodiy faoiyatini rivojlantiruvchi o'yinlar bilan tanishib chiqamiz: To'rtinchisi ortiqcha. Bu mantiqiy o'yin. Bolaga 4ta narsaning rasmini bering. 3tasi bitta umumiy tushunchaga daxldor bo'lsin. U "ortiqcha" sini topsa, rag'batlantiriladi. Rasmlar to'plami turlicha bo'lishi mumkin: stol, stul, krovat va choynak; ot, mushuk, it va qisqichbaqa; archa, qayin, chinor va qulupnay; bodring, sholg'om, sabzi va quyon. Agar bola hamma topshiriqlarni to'g'ri bajara olsa, ajablanmang. Uning fikrlari va asoslarini tinglashga harakat qiling. Chunki bolaga quyon bilan sabzining bir-biriga bog'liqligi bodring va sholg'om kabi sabzavotlar qatoridan sabzini ajratib olishga asos bo'lishi mumkin. Unga sabzavot va jonivorlar degan tushunchaga asoslanib to'g'ri javobni topishda va quyon "ortiqcha" ekanini bilishda yordam bering. Bunda bolaga umumlashtiruvchi jumlar aytish orqali o'zi javob topishiga imkon yaratib bering. Olamda nimalar bo'lmaydi? Bolaga olamda yo'q narsalarni rasmini chizishni topshiring. Rasmdagi narsa nega olamda yo'qligini so'zlab berishini so'rang. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir. Biz tilini jamiyat taraqqiyoti bilan hamnafas rivojlantirib, bo'yitib kelgan ajdodlarning vorislarimiz. O'quvchilarni tilning mavjud imkoniyatlaridan nutq

jarayonida maqsadga muvofiq foydalana olishga o'rgatish maktab ona tili ta'limi oldida turgan mas'uliyatli vazifalardan sanaladi. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "nutq" "tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi; so'zlovchining til vositalaridan foydalanish jarayoni va shu jarayonning hosilasidir" 46, - deb ko'rsatiladi. "Pedagogicheskiy entsiklopedicheskiy slovarь"da nutqqa "insonlarning til vositasida amalga oshiriladigan muloqot (kommunikatsiya) shakli bo'lib, u fikrni ifodalash vositasi bo'lishi bilan birga fikrlashning asosiy mexanizmi hamdir" 47 deb qayd etiladi. Boshlang'ich sinflarning ona tili ta'limida o'quvchilarning nutqini o'stirish – ularda eshitish, anglash, gapirish, yozish va o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, demakdir. Shu asosda intellektual salohiyat oshiriladi, estetik va axloqiy tarbiya yo'lga qo'yiladi. Ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilar nutqi va tafakkurini rivojlantirish masalasi o'tgan asrning 60-70-yillarida S.Dolimov, Y.Abdullayev, Q.Abdullayeva va K.Qosimovalar, 80-90-yillarida B. Turdiyev, A. G'ulomov, M. Qodirov, SH. Yusupova, B.To'xliyev, M. SHamsiyeva, T. Ziyodovalar, 2000- yillarda A.Hamroyev, SH.U. Nurillayeva, O'. Ro'ziboyeva, G. M. Ahmedova, SH. Yuldasheva, U.Masharipova, H. Bakiyeva kabi olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Mazkur metodistlarning ayrimlari adabiyot darslarida, ayrimlari ona tili va o'qish darslarida og'zaki va yozma nutqni o'stirish masalasiga doir qimmatli metodik tavsiyalar ishlab chiqqanlar. A.Sa'diy adabiyot o'qitishda qahramonlarga og'zaki va yozma tavsif berish, S.Dolimov yozma bayon va adabiy ijodiy ishlarni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalarida o'quvchilar nutqiy boyligining ahamiyatini aytib o'tganlar. Q.Abdullayeva "1-sinfda nutq o'stirish" metodik qo'llanmasida o'quvchilarni tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish, savod o'rgatish davrida mantiqiy mashqlarni tashkil etish, didaktik materiallardan foydalanish usullarini yoritgan bo'lsa, K.Qosimova «1-sinf ona tili darslarida lug'at ustida ishlash» qo'llanmasida lug'aviy mashqlarni tashkil etish metodikasi xususida so'z yuritadi. B. Turdiyevning "Yozma nutqni o'stirish yuzasidan praktikum" nomli qo'llanmasida yozma nutqning umumiy nazariy masalalari, yordamchi xarakterdagi yozma ishlar, kitob ustida mustaqil ishlash bilan bog'liq yozma ishlar, ish qog'ozlarini to'ldirish, bayon va insho yozishga o'rgatish masalalari yoritilgan. A. G'ulomov, M. Qodirovning "Ona tili o'qitish metodikasi" qo'llanmasida nutq o'stirishning nazariy va amaliy ahamiyati, nutq o'stirishga doir mashqlarni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar berilgan. M.Asqarova rahbarligidagi bir guruh olimlar tomonidan yaratilgan "Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish" nomli o'quv qo'llanmada asosan bog'cha yoshidagi bolalar nutqini o'stirish masalalari o'rganilgan. B.To'xliyev, M. SHamsiyeva, T. Ziyodovalar yaratgan "O'zbek tili o'qitish metodikasi" qo'llanmasida bo'lg'usi mutaxassislarni

maktab ta'limiga tayyorlashda grammatik mavzularga bog'liq holda o'quvchilar nutqini o'stirish, lug'atini bo'yitish metodikasiga alohida diqqat qaratilgan. Islohotlar tufayli ona tili o'qitish metodikasi tezkor taraqqiyot yo'liga kirdi. Uzluksiz ta'lim tizimida til va nutqni farqlab o'rganish, ona tili darslarida nutqni bilim, ko'nikma va malakalar hamda ijodiy tafakkur integratsiyasini ta'minlovchi vosita deb qarash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Nutqiy bilim, ko'nikma va malakalarni uzviylik va uzluksizlikda ona tili sathlararo aloqadorlikda izchil rivojlantirishga e'tibor qaratildi. Boshlang'ich sinflar ona tili ta'limining bosh vazifasi turli usulda va mazmunda tashkil etiladigan mashqlar yordamida o'quvchilarning nutqi va tafakkurini rivojlantirishga qaratiladi. Ta'lim jarayonida nutq o'stirish o'qituvchi va o'quvchining nutqiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish va o'stirishga qaratilgan hamkorlikdagi amaliy faoliyatdir. O'quvchilar nutqini o'stirish hamisha pedagogik rahbarlikni talab etadi. Nutq o'stirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) faol amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, o'quvchilarning tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni faol egallashlariga yordam beradigan metod va usullarni qo'llash tushuniladi. O'qituvchining vazifasiga faqat o'qitayotgan faniga qiziqish uyg'otibgina qolmasdan, o'quvchilarning kommunikativ va mustaqil fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish ham kiradi. O'qituvchi o'quvchilarni turli vaziyatlarda til birliklaridan foydalana olishga, o'z nutqiga ongli munosabatda bo'lishga, har bir so'ziga javobgarlikni his qilishga o'rgatishi kerak. Ona tili o'quv predmeti sifatida nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishga, balki inson uchun umri davomida zarur bo'ladigan til birliklarini Hamma bir narsa haqida oilada bo'ladigan suhbatlarni biron-bir narsa haqidagi umumiy sifatlar va tushunchalar atrofida tashkil etib, bolalar ham unga jalb etiladi: daraxt nimaga o'xshaydi, nimadan farq qiladi? Agar noto'g'ri javob bersa, navbat yana sizda bo'ladi. Bunda siz bo'ladigan, bo'lmaydigan misollarni aniq keltiring, masalan: "Bo'ri daraxtda o'tiribdi", "Idishda payola pishyapti", "Mushuk tomدا yuribdi", "Qayiq osmonda suzib ketyapti", "Qizcha rasm chizyapti", va h.k. Agar sizning va bolalarning farzlari turlicha va kutilmagan tarzda berilsa, o'yin quvnoqroq va qiziqarliroq bo'ladi. Agar ba'zan yanglishib ketsangiz, bu o'yinning faqat qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi. O'z o'rningni top. Agar sinfda u yoki bu mavzu bo'yicha tortishuvlar vujudga kelsa bu metod yordamida muammoning yechimini toppish mumkin. Undan ko'pincha tarbiyaviy tadbirning kirish qismida foydalanishadi va o'tilayotgan mavzuni o'rganishga turli xil yondashuvlar mavjudligi A.Sa'diy adabiyot o'qitishda qahramonlarga og'zaki va yozma tavsif berish, S.Dolimov yozma

bayon va adabiy ijodiy ishlarni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalarida o'quvchilar nutqiy boyligining ahamiyatini aytib o'tganlar. Q.Abdullayeva "1-sinfda nutq o'stirish" metodik qo'llanmasida o'quvchilarni tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish, savod o'rgatish davrida mantiqiy mashqlarni tashkil etish, didaktik materiallardan foydalanish usullarini yoritgan bo'lsa, K.Qosimova «1-sinf ona tili darslarida lug'at ustida ishlash» qo'llanmasida lug'aviy mashqlarni tashkil etish metodikasi xususida so'z yuritadi. B. Turdieyvning "Yozma nutqni o'stirish yuzasidan praktikum" nomli qo'llanmasida yozma nutqning umumiy nazariy masalalari, yordamchi xarakterdagi yozma ishlar, kitob ustida mustaqil ishlash bilan bog'liq yozma ishlar, ish qog'ozlarini to'ldirish, bayon va insho yozishga o'rgatish masalalari yoritilgan. Buning uchun yoshlarimiz dunyoqarashini o'zgartirish, ularning bilim va ma'naviyatlarini jahon andozalari darajasiga ko'tarish zarur. Bugun jamiyat maktab oldiga: maxsus qobiliyatini ularning mustaqil bilishlarini maqsadga muvofiq ravishda rivojlantirishni vazifa qilib qo'ydi. Ana shu vazifalarni hal etishda muammoli ta'lim texnologiyasi etakchi o'rinni egallaydi. Bizga ma'lumki zamonaviy ta'lim texnologiyasida muammoli ta'lim alohida o'rin tutadi. Muammoli ta'lim texnologiyasining zamirida yoki bir-biriga bog'liq bo'lgan muammolar zanjiri yotadi. Muammoli ta'lim metodiga asoslangan ta'lim jarayoni quyidagi to'rtta bosqichda amalga oshiriladi. Muammoli vaziyat hosil qilish; Muammolarni shakllantirish va muammoni echish uchun u mumiy taxlil qilish; Tahmin qilingan echimni tekshirish; Amaliy va nazariy xarakterdagi masalalarda qo'llash, ularni tartibga solish hamda siyosiy lashtirish. Dars jarayonida o'quvchi muammoni echar ekan, o'zicha muhim bo'lgan «kashfiyot» qiladi. Bu hol o'quvchida o'ziga ishonch xosil qiladi (ya'ni mening kashfiyotim, men topdim, ixtiro qildim) Mana shu tomoni bilan muamoli ta'lim texnologiyasi boshqa barcha o'qitish texnologiyalaridan ustun turadi. Chunki bunda o'quvchi izlanish olib borish, taxlil qilish, empirik hulosani chiqarish, boshqa vaziyatga qo'llash, fikr muloxazalarini taxminan sistemalashtirib isbotlash kelgusida amaliy faoliyatga qo'llash malakalarini egallab boradi. Muammoli ta'lim an'anaviy o'qitish metodikasiga tayanadi. O'qituvchi muamoli va vaziyatni o'quvchilar oldiga qo'yish bilan bir qatorda, uni echish uchun izlanish zarurligini, izlanish uslublarini o'quvchilarga o'rgatadi. Muammo echimini topish. Izlashga o'tish uchun, eng avvalo zaruriy muxit yaratilishi kerak. Muammo aniq bo'lishi, o'quvchilar o'ni echimini izlash jarayonida oldingi mavzularda, fanlarda olgan ma'lumotlari, tushunchalari, bilimlaridan foydalana oladigan bo'lishi kerak. O'quvchilar oldiga qo'yilgan muammo o'zining dolzarbligiga ega bo'lishi ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchi izlanishni ma'lum bir sistemada, muayyanlikda bo'lgan muammo ustida olib borish kerak. shunda o'quvchi muammoni

taxlil qiladi, qismlarini ajrata oladi va echish uchun kirishadi. Ta`lim jarayonini loyihalash bevosita muammoli ta`limni qo`llashga va aksincha, muammoli ta`lim ta`limini loyixalashga olib keladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Abdullaeva Q. va boshq. 1-sinfda o`qish darslari. – T.: «O`qituvchi», 2009.
2. O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi vazirligi Maktabgacha muassasalar xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish Respublika o`quvmetodika Markazi // Bolajon tayanch dasturi.T.:2010. 213 b.
3. Barkamol avlod — O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq,
4. A.Axatova - BOSHLANG`ICH TA`LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR – Navoiy - 2012

